

ZÁVĚR

Shrnutí současné právní úpravy s poukázáním na nejzávažnější problémy a nástin možných řešení

Od počátku 90 let u nás dochází v oblasti sociálního zabezpečení k mnoha podstatným změnám.

V roce 1990 byl přijat zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, který vycházel z názoru, že základním faktorem rozvoje a selekce podnikání je trh a veřejným zájmem pak zájem na řádném provozování živnosti. Základní princip živnostenské svobody byl prolomen jen u taxativně vymezeného okruhu činností, kde se vyžadovalo státní povolení – živnosti koncesované. V ostatních případech stačilo pouze splnění zákonem stanovených podmínek. V předchozích 40 letech na československém území nejenže nebyly podmínky pro živnostenské podnikání, právní řád je dokonce vylučoval řadou znárodnovacích, socializačních a jiných předpisů. Ke konci 50. let tak zaniká většina živností. Po několika málo efektivních krocích v 80. letech přináší změnu až zákon č. 105/1990 Sb., o soukromém podnikání občanů, který upravuje individuální podnikání občanů. Společně se zákonem č. 103/1990 Sb., pak otevřely soukromým podnikatelům vstup do hospodářského života.⁷⁹

S přijetím zákona o živnostenském podnikání dochází k opětovnému uznání pojmu OSVČ a v této oblasti k výraznému nárůstu osob, kteří zahajují samostatnou výdělečnou činnost. Převážná část těchto osob po dlouhých letech povinného zaměstnání vidí v samostatném podnikání možnost volnosti výběru své pracovní činnosti.

Jednalo se o velmi složité počátky nejen ze strany osob samostatně výdělečně činných, ale samozřejmě i ze strany příslušných úřadů, mezi které patřila i ČSSZ a s ní související okresní správy sociálního zabezpečení. Postupně vznikající právní úprava a její zavádění do praxe přinášelo mnohé problémy na obou těchto stranách. Osoby samostatně výdělečně činné, do této doby převážně v pracovním poměru, neměly znalosti a zkušenosti ohledně vyřizování veškerých potřebných náležitostí souvisejících

⁷⁹ Kohout, A. Československý živnostenský zákon 1991. Praha: Linde, 1992. 245 s. ISBN 80-901210-0-4

se zahájením podnikání. Rovněž i státní úřady a organizace se teprve zaškolovaly do nových právních úprav a systému pojištění. Z těchto důvodů vznikaly v prvopočátku velké problémy co se týče dodržování zákonných lhůt k nahlašování činnosti a docházelo také ke značným prodlevám v placení samotného pojistného na sociální zabezpečení. Jelikož v tomto období byl na placení pojistného vázán nárok na výplatu příspěvků na děti a též výplata nemocenských dávek, docházelo tak bohužel k častému zániku nároku na tyto dávky.

Toto počáteční období bylo charakteristické jednak velkým zájmem o zahájení podnikání ve všech možných oborech a také následným ukončováním podnikání již po několika málo měsících, kdy mnozí podnikatelé zjistili velkou obtížnost a náročnost samostatného podnikání.

V průběhu času se průběh zahajování podnikatelské činnosti relativně ustálil. Samozřejmě, že jsou určitá období, kdy dochází k většímu nárůstu zahajování činnosti, který je většinou spojen s ekonomickými problémy v daném regionu, kdy v důsledku zrušení pracovního místa a zániku stálého zaměstnání mnohým nezbyvá jiné řešení než zahájení podnikatelské činnosti.

Od uvedeného roku 1990 došlo i mnohým změnám a úpravám v samotném pojištění OSVČ, které výrazně ovlivnily průběh pojištění. Počáteční úprava povinného pojištění osob, které podnikaly v tzv. hlavní činnosti bez ohledu na výši příjmů z podnikatelské činnosti, byla od 1.1.1996 nahrazena úpravou, která umožňovala osobám samostatně výdělečně činným, které i když podnikání bylo jejich jedinou činností, pokud v daném roce nedosahovaly tzv. zákonem stanové hranice příjmů, možnost nepřihlašovat se v daném roce k důchodovému pojištění. Tato úprava měla v praxi značně negativní důsledky, a to především v oblasti nároků na dávky – jak nemocenského pojištění, které byly vázány na povinnost placení záloh, tak především v oblasti přiznávání a nároků na výplatu důchodů. A nebylo to jen v případě žádostí a nároků samotných osob samostatně výdělečně činných o částečné a plné invalidní důchody, ale nejtěžší dopad měla bohužel pro přiznávání důchodů vdovských a sirotčích, kdy v mnoha případech pro nesplnění zákonné podmínky doby účasti na důchodovém pojištění tyto důchody nemohly být pozůstalým přiznány.

Změnou zákona od roku 2004 se opětovně zavedla zákonná povinnost důchodového pojištění u všech osob samostatně výdělečně činných, které vykonávají hlavní činnost, což se z pohledu praxe jeví jako velmi účelné, rozumné a potřebné.

Uzákonění možnosti volby měsíčního vyměřovací základu pro placení pojistného na nemocenské pojištění od minimální částky po jakoukoliv vyšší částku, kterou si OSVČ určí, je pravděpodobně nejzásadnější změnou nové právní úpravy od 1.1.2009. Právě tato změna již od počátku vyvolává největší diskuse a obavy z možnosti spekulativních přihlášek k nemocenskému pojištění a zneužívání nemocenských dávek. Již v prvních měsících po zavedení nové právní úpravy se v praxi ukázalo, že právě tato změna je jednou z nejvíce žádaných informací ze strany klientů a to právě v návaznosti na možnost a výši vyplacených dávek, čímž se obavy pracovníků správ sociálního zabezpečení bohužel potvrzují.

Dávka pro případ nemoci je pro stát jednou z nejnákladnějších položek a je zároveň nejčastěji zneužívanou dávkou. Současná právní úprava totiž umožňuje, aby se k dobrovolnému nemocenskému pojištění přihlásili i ty OSVČ, které vykonávají vedlejší SVČ a nemají zákonnou povinnost odvodu pojistného a ani placení záloh na důchodové pojištění. Proto jednou z možností zamezení spekulativního jednání a zneužití dávek by mělo být znovuzavedení vzájemné vazby možnosti přihlášení k nemocenskému pojištění v návaznosti na povinnost placení záloh na důchodové pojištění, což by OSVČ vedlo k větší zodpovědnosti a byla by tak alespoň částečně zachována ochrana systému před možností jeho zneužití.

Praktické by bylo jistě i zavedení elektronického propojení dat mezi OSSZ, zdravotními pojišťovnami a finančními úřady z důvodu možné kontroly údajů v podávaných přehledech.

Ke zlepšení současné úpravy by dále vedlo neomezovat roční vyměřovací základ, který je nyní na 48násobku průměrné mzdy. Roční vyměřovací základ by měl odpovídat výši příjmů po odpočtu výdajů na jejich dosažení, zajištění a udržení, stejně jako v případě placení daní. Státní pokladna se takto okrádá o nemalou část finančních prostředků, které by mohly být zdrojem dalšího financování důchodových dávek.

Základem každé nové právní úpravy, která by se měla dotýkat oblasti sociálního zabezpečení, by měly být především kvalitně zpracované a včasné publikované změny zákonů, který by akceptovaly podněty z praxe, čímž by sloužily nejen OSVČ, ale i

správním orgánům, které oblast sociálního zabezpečení zajišťují. A i když je současná právní úprava jistě jednotnější a přehlednější než ta dřívější, ještě stále jí na ucelenosti, praktičnosti a využitelnosti ubírají opakované novely a přechodná ustanovení, u kterých je často pouze krátká doba mezi zveřejněním a zavedením do praxe, což může působit řadu komplikací v jejich následné aplikaci. Jistě by jí také prospěla široká shoda politických sil o její konečné podobě a to, že by již nadále nebyla využívána jako prostředek k získávání podpory veřejnosti politickými stranami.